

Onderwijs in het Ottomaanse Rijk en Turkije

Marit de Leeuw

04-04-16

Wilbert Smeets

INLEIDING

MOTIVATIE

Het is inmiddels zeven jaar geleden, dat ik na drie jaar in Turkije te hebben gewoond weer naar Nederland ben verhuisd. Door mijn ervaringen op Turkse scholen ben ik benieuwd naar de ontstaanswijze van het Turkse onderwijssysteem en de invloed die Atatürk daar op heeft gehad.

Vandaar mijn verklarende vraag: Wat zijn de verschillen in onderwijs tussen het Ottomaanse Rijk en het huidige Turkije?

En de waarderende vraag: Zijn de hervormingen van Atatürk vandaag de dag nog te merken?

HET OTTOMAANSE RIJK

ONTSTAAN

Na de verovering van Anatolië werd deze opgedeeld in verschillende "beyliks", wat vrij vertaald herenplaats betekent. Eén van deze beyliks was Osman Beyligi waar Osman I heerste.¹ Hij was de stichter van een klein beylik, maar zijn beylik zou later de grootste wereldmacht ooit worden.

Het Ottomaanse Rijk was een kalifaat, hetgeen betekent dat er sprake was van een islamitisch Rijk. Na de verovering van Constantinopel (huidig: Istanboel) in 1453 werd deze stad de hoofdstad van het Ottomaanse Rijk. Dit was het begin van de bloeiperiode van het rijk. Op het hoogtepunt strekte het rijk zich uit over drie continenten (Azië, Europa en Afrika). Van Hongarije tot Somalië en van Algerije tot Irak.²

ONDERGANG

De ondergang van het Ottomaanse Rijk had alles te maken met de technologische vooruitgang van het christelijke Europa en de remmende werking van de islam op hervormingen binnen het Ottomaanse Rijk. In de achttiende eeuw was het Ottomaanse Rijk over haar hoogtepunt heen. Doordat men vooral conservatief en islamitisch was, was er weinig ruimte voor technologische vooruitgang. Door deze achterstand werden Europa en Rusland in technologisch opzicht superieur aan het Ottomaanse Rijk. Rusland begon haar expansie naar het zuiden. Dit leidde tot meerdere Russisch-Turkse oorlogen.

Het grote Ottomaanse Rijk werd niet goed bestuurd en er was veel corruptie. Hierdoor was het rijk vatbaar voor verval. De Turkse machthebbers in Istanboel beseften dat hervormingen broodnodig waren. Het doorvoeren van hervormingen werd echter bemoeilijkt door de totaal verouderde bestuursindeling, gebaseerd op stammen, religieuze gemeenschappen, vazallen met eigen strijdkrachten en een uitgebreide bureaucratie.³ Een groep hervormingsgezinde officieren, de Jong Turken, pleegde in 1908 een staatsgreep. De groep dwong de sultan ertoe om in te stemmen met een nieuwe grondwet, die hem alle feitelijke macht ontnam. Zij hadden niet genoeg steun en konden de hervormingen niet doorzetten. Na enige tijd een zekere neutraliteit in acht te hebben genomen, koos het Ottomaanse Rijk in oktober 1914 de zijde van Duitsland en Oostenrijk-Hongarije. Op 29 oktober 1914 begon de Ottomaanse aanval op Rusland, Engeland en Frankrijk. Ruslands bondgenoten, verklaarden daarop het Turkse Rijk de oorlog. Het Ottomaanse Rijk werd gedwongen de Balkan-landen op te geven. Het Ottomaanse Rijk raakte het Midden-Oosten kwijt aan de Arabieren ten gevolge van een conflict. Iedereen profiteerde van de afgang van het Rijk. De directe ondergang werd door Atatürk bewerkstelligd door zijn afschaffing van het sultanaat.⁴

1 <http://kunst-en-cultuur.infonu.nl/geschiedenis/9564-het-ottomaanse-rijk-een-rijk-van-drie-continenten.html>

2 <http://dreus.infoteur.nl/specials/ottomaanse-rijk-tot-1566.html>

3 <http://www.isgeschiedenis.nl/archiefstukken/de-ondergang-van-het-ottomaanse-rijk-en-de-deling-van-het-midden-oosten/>

4 <http://www.armandsag.nl/artikelen/De%20ondergang%20van%20de%20Osmanen.html>

DE REPUBLIEK TURKIJE

ATATÜRK

Mustafa Kemal is geboren in Thessaloniki (19 mei 1881) en overleed 10 november 1938 in Istanboel. Hij hoorde bij de Jong Turken. Hij was revolutionair en werd de eerste president van Turkije, wat in 1923 de Republiek Turkije werd. Hij leidde de Turkse onafhankelijkheidsoorlog en ondertekende de Vrede van Lausanne. Dit was een vredesverdrag uit 1923 waarmee de Grieks-Turkse oorlog werd beëindigd en de grenzen van Turkije werden vastgesteld. Dit vredesverdrag leverde meer voordeel op dan het eerst geldende Verdrag van Sérvés. Om deze reden werd het verdrag vervangen door het vredesverdrag van Lausanne.

Maar het belangrijkste van het verdrag is dat het verdrag feitelijk de regering van Atatürk erkende. Zijn belangrijkste doel was het moderniseren en seculariseren van Turkije.

Mede door hem is de sultan afgezet; het kalifaat afgeschaft; het Turkse Burgerlijk Wetboek ontstaan; er een hoeden- en kledingrevolutie begonnen; kwamen er gelijke rechten voor mannen en vrouwen; actief en passief kiesrecht voor vrouwen; zijn het achternamen-systeem en de christelijke kalender ingevoerd. Om deze positieve veranderingen voort te kunnen zetten en om nog verder te kunnen groeien als land besloot hij het Latijnse schrift in te voeren, wat bepalend was voor de ontwikkelingen in het onderwijs.

Wat zijn de verschillen in onderwijs tussen het Ottomaanse Rijk en het huidige Turkije?

Het onderwijssysteem in Turkije is grotendeels gevormd door veranderingen die Mustafa Kemal Atatürk doorvoerde. Hoewel een groot deel van de bevolking in zuidoost Turkije als moedertaal geen Turks maar Koerdisch spreekt, is Turks de officiële, verplichte onderwijstaal in het openbaar onderwijs.⁵ Atatürk maakte de wet van Eenheid op Onderwijs en reguleerde het universitaire onderwijs. Door hem werden de Turkse Taal

(TTK) en Geschiedenis Instituut (TDK) opgericht en waren er innovaties in de beeldende kunst.

Atatürk zag onderwijs als het ideale middel om het volk te laten kennismaken met de nieuwe beginselen van de Turkse republiek; als de motor van sociale en culturele transformatie. De onderwijzer stond dan ook hoog in het vaandel bij Atatürk. Een van zijn bekende uitspraken is "een natie zonder onderwijzers verdient de titel van een natie niet".

Via het onderwijs wilde hij zijn veranderingen doorvoeren. Dit leek hem het beste middel, omdat slechts tien procent van de bevolking toentertijd kon lezen en schrijven. Er waren vele dorpen waar de revolutie anders niet zou aankomen. Vandaar dat hij zijn veranderingen wilde tonen via het onderwijs.

Vaak wordt over het hoofd gezien dat de veranderingen die Atatürk doorvoerde, niet uit de lucht kwamen vallen. Voor zijn geboorte waren er al verlangens naar het samenvoegen van de islam, modernisme en nationalisme in het onderwijs. Vanaf de negentiende eeuw werden er pogingen gedaan het onderwijs moderner te maken. De bestaande madrassa's en seculiere militaire scholen werden aangevuld met lagere en middelbare staatsscholen en religieuze rechtsscholen. Naar Frans voorbeeld werden er regelingen opgezet die voorzagen in de oprichting van voldoende scholen.⁶

De wet van Eenheid op Onderwijs verving het oude onderwijssysteem door een seculier systeem dat onder controle van het Ministerie van Onderwijs kwam. Deze wet had als doel religieus traditionalisme uit het onderwijs te verwijderen en de vele soorten onderwijs samen te voegen. Religieus onderwijs werd nu een zaak van het ministerie, dat de volledige verantwoordelijkheid droeg.

Dit waren een paar van de vele doelstellingen van het Kemalisme. Het Kemalisme is de

⁵ <https://www.epnuffic.nl/documentatie/publicaties/onderwijssysteem-turkije.pdf>

⁶ https://books.google.nl/books?id=wGLCDrr-cC&pg=PA49&lpg=PA49&dq=kemalisme+onderwijs&source=bl&ots=nEz9nTJjbP&sig=6EfeoSXkTzJY2IMRynYw0OQsttU&hl=nl&sa=X&ved=0ahUKEwi24bvrV_XLAhXCjg8KHQBSDnEQ6AEIKTAC#v=onepage&q=Kemalisme&f=false

ideologie die Mustafa Kemal en zijn kringen aanhingen. De Kemalisten waren, net als hun hele generatie, sterk beïnvloed door het Franse positivisme. Dat had een aantal gevolgen. Zij geloofden net als de positivisten dat secularisatie een eerste voorwaarde was voor modernisering. Zij geloofden in tegenstelling tot de denkers uit het Ottomaanse tijdperk dat de macht van Westerse wetenschap en technologie hun verder zou helpen. Zij zagen het als plicht van de elite om de achtergebleven massa op te leiden.⁷ Hieruit volgen 6 principes: epublicanisme, nationalisme, populisme, etatisme, secularisme en reformisme. *"In grote lijnen kwamen de principes hierop neer: Republicanisme betekende steun voor de republikeinse constitutie en het verbod op politieke activiteit die de terugkeer naar een monarchie ten doel had. Populisme hield het idee in dat de belangen van het hele volk dienden te prevaleren boven het groepsbelang, en het verbod op politieke activiteit ten gunste van een bepaalde klasse (met andere woorden: socialisme of communisme). Reformisme hield de steun in voor het hervormingsprogramma en de voortzetting ervan. Secularisme betekende de volledige staatscontrole over religieuze instellingen, en het verbod op elke politieke activiteit op basis van religie. Etatisme betekende een grote sturende rol van de staat in de economie. En nationalisme hield in dat alle burgers binnen de staatsgrenzen van de republiek één ondeelbare natie vormden, met de Turkse identiteit."*⁸

Het Kemalisme streefde naar een uniforme Turkse cultuur. Deze cultuur werd onderwezen in een nationaal geleid onderwijssysteem. (Dit is weer een kenmerk van socialisme. Het wordt belangrijk gevonden dat kinderen naast hun opvoeding thuis, ook op school worden opgevoed.) Vanaf het ontstaan van de Turkse Republiek hebben nationale perspectieven het onderwijs gedomineerd.⁹ Er werd uitsluitend

Turkse geschiedenis geschreven. Er wordt veel aandacht besteed aan het glorieus verleden van de Turken, ook uit de Ottomaanse periode. Zo werd er een Turks bewustzijn, een eenheid gecreëerd.

Atatürk wilde een strikte scheiding van burgerlijke en militaire instellingen. Ook wilde hij het onderwijs seculariseren. Vandaar dat de al eerder genoemde wet Eenheid op Onderwijs is gemaakt. Wetenschap en loyaliteit tegenover de natie moesten de plaats van religie innemen. Dit was in de tijd van het Ottomaanse Rijk heel anders.

Na het overlijden van Atatürk werd het religieuze onderwijs onder strikte voorwaarden weer toegelaten. Vanaf de jaren tachtig heeft het religieuze onderwijs zijn positie door de opgang van gepolitiseerde islam, kunnen versterken. De schoolboeken van reguliere scholen gingen meer religieuze inhoud bevatten en het aantal religieuze scholen groeide gestaag, terwijl deze scholen hun curriculum met meer niet-religieuze vakken uitbreidden. Nu de de AKP aan de macht is, is het aanzien van de religieuze scholen verder gestegen.¹⁰

Een ander breekpunt met het Ottomaanse Rijk was dat alle kinderen, jongens én meisjes, recht hadden op onderwijs. Hij bemoedigde de vrouwenemancipatie. Zo werden in de grondwet man en vrouw gelijk verklaard, schafte hij polygamie af en gaf vrouwen gelijke rechten inzake scheiding en voogdij. In 1934 kregen vrouwen stemrecht – eerder dan in Nederland.

¹¹

Er werden maatregelen getroffen om de ongeletterdheid tegen te gaan. Het Arabische alfabet werd vervangen door het Latijnse alfabet. Ook dit is een breuk met het Ottomaanse verleden. Hier begon een landelijke campagne voor nationaal volksonderwijs. Door het hele land werden

⁷ http://www.transanatolie.com/nederlands/turkije/Turkije%20en%20Ataturk/kemalistische_republiek.htm

⁸ <http://www.turkije-instituut.nl/page/mustafa-kemal-ataturk-1880-1938/7>

⁹ <https://books.google.nl/books?id=wGLCDrr--cC&pg=PA49&lpg=PA49&dq=kemalisme+onderwijs&s>

source=bl&ots=nEz9nTJjbP&sig=6EfeoSXkTzJY2IMRynYw0OQsttU&hl=nl&sa=X&ved=0ahUKEwi24bvrV_XLAhXCjg8KHQBSDnEQ6AEIKTAC#v=onepage&q=onderwijs%20kemalisme&f=false

¹⁰ <http://www.turkije-instituut.nl/page/onderwijs/1>

¹¹ <http://www.turkije-instituut.nl/page/vrouwenrechten/2>

onderwijsinstellingen geopend om analfabetisme onder de bevolking terug te dringen. Er was extra veel aandacht voor het platteland. Er werden speciale scholen opgericht, deze waren gericht op het 'verlichten' van dorpskinderen.

Een andere hervorming was de invoering van de Wet op de Organisatie van Onderwijs. Deze wet vormde de basis voor een sterk gecentraliseerd nationaal onderwijssysteem en benadrukte dat er geen school geopend kon worden zonder de toestemming van het Ministerie van Onderwijs.¹²

Zijn de hervormingen van Atatürk vandaag de dag nog te merken?

Atatürk heeft veel betekend voor de vrouwenemancipatie. Scholen zijn toegankelijker geworden voor jonge meiden en er is ook ruimte om hierover te spreken. Dit merken we vandaag nog. Het Kardelenler Project geeft bijvoorbeeld beurzen aan meiden die in het oosten wonen en geen kans hebben om na de lagere school verder te studeren. Dit wordt openlijk besproken.

Daarnaast heeft hij het hele onderwijswezen gecentraliseerd en geseculariseerd. Ook op de dag van vandaag is de centralisatie te merken. Secularisatie is een ander verhaal. Religie en onderwijs worden onder leiding van Erdoğan minder stikt uit elkaar gehouden. Vrouwen in overheidsdienst mogen bijvoorbeeld weer een

Leerlingen die de eed afleggen

hoofddoek dragen.

De wetten met betrekking tot het onderwijs, die Atatürk heeft doorgevoerd zijn onveranderd gebleven. Deze zijn mogelijk wat bijgeschaafd of ruimer geïnterpreteerd, maar ze bestaan nog.

Iets wat ik zelf heb opgemerkt in de tijd dat ik in Turkije woonde, is dat Atatürk hoog in het vaandel staat. Dat is alleen al te merken aan zijn portret dat in ieder overheidsgebouw hangt en de vele standbeelden van hem.

Vandaag de dag worden de seculiere en nationalistische principes van Atatürk nog steeds via het onderwijs overgebracht. Dit gaat onder andere door een eed die alle leerlingen, iedere ochtend, voor het beginnen van de school afleggen:

„Ik ben een Turk,

ik ben eerlijk,

ik ben ijverig.

De principes waar ik me aan houd zijn:

het beschermen van de kleineren,

het respecteren van de ouderen,

mijn land, mijn volk, meer liefhebben dan

mijzelf.

Mijn doel is ontwikkeling, vooruitgang.

O grote Atatürk:

Ik zweer dat ik altijd zal lopen

Op de weg die je opende,

Naar het doel dat je aangaf.

Moge mijn wezen

Een geschenk zijn voor het Turkse wezen.

Gelukkig is hij(zij) die kan zeggen 'ik ben een Turk'!"

Dit vat samen waar Atatürk voor staat. Aangezien het dagelijks door alle leerlingen wordt gezegd, kunnen we stellen dat het trotse gevoel wat bij eenheid komt kijken, wat hij probeerde over te brengen, vandaag de dag nog te voelen is.

¹² <http://www.turkije-instituut.nl/page/onderwijs/1>